

A népdal és „embernyom” kereső

Erdélyi Jánosról, születésének 210. évfordulóján

„...tapogatózásaim a mai embernyomig lehozzák a népköltészet életét”

Erdélyi János 210 évvel ezelőtt 1814. április 1-jén született Nagykaposon. Róla elsőként a közmondás-gyűjteménye jut eszembe, utána a háromkötetes népdalgyűjteménye és a népdalokról írt tanulmányai, amelyekben megfogalmazott gondolatai ma is helytállóak.¹ Igaz – annak idején Csoóri Sándor hívta fel a figyelmet² –, amikor a népdalok magyarázatába kezd, egy olyan erdőbe jut, ahol eltéved. Pedig a jó magyarázat egy karnyújtásnyira volt számára. Ezt azért állítom, mert a közmondások bevezetőjében részletesen szól a szimbólumokról, ám azt itt, a népdal kapcsán nem vette észre. Hisz a Biblia mellett a legtöbb szimbólumot a népköltészeti alkotások tartalmazzák.³

A szimbolizmusban minden él – írja 1846-ban Erdélyi János –, „minden mozg, és pedig a szó tulajdon értelmében, mivel örökös lebegése van az elmének gondolatrul gondolatra, képrül képre, tárgyul tárgyra. A tárgy jelent gondolatot, a kép történetet, a gondolat mindkettőt, s viszont, mindenféle cserében. [...] Az ez, mi nélkül nincs élet, nincs költészet, tehát alapja minden képes beszédnek, írásnak s az egész költészeti nyelvnek.”

Mi a népdal – milyen a népdal?

Csokonai még parasztdalt ír, Kölcsey – és erre sűrűn hivatkozik Erdélyi János – pördalt emleget. (Bartókhhoz is közelebb állt a *falusi népzene*, más néven *parasztszene* megnevezés.)⁴ Kölcsey irodalmias hagyományfelfogásának az egyik logikai gócpontja a tanulmányban bizonyosan a „pördallal” foglalkozó néhány bekezdés. Kölcsey nevezetes, sokat idézet mondata: „Ugy vélem, hogy a’ való

MÓSER ZOLTÁN (1946) tanár, fotóművész.

1 Erdélyi János válogatott művei. Bp., 1986, Szépirodalmi. Népköltészeti és népzenei írások.

2 Csoóri Sándor: *Faltól falig*. Bp., 1969, Magvető, 205–206.

3 Erről részletesen Móser Zoltán: *Jelképek által valóban*. I–III. Győr, 2015, Magyar Kultúra Kiadó.

4 Bartók Béla: A parasztszene hatása az újabb műzenére. Budapesti előadás, 1931.

nemzeti poezis' eredeti szikráját a' köznépi dalokban kell nyomozni; szükség tehát, hogy pórdalainkra illy czéllal vessünk tekintetet" (1826). Kölcsey számára a „pórdal” kategóriájába egyaránt beletartoznak folklór eredetű és közköltészet elemek.⁵

„Irodalmunk ezelőtt kevéssel még *pórdal*, *parasztdal* név alatt ismére a népdalt – írja tanulmányában Erdélyi János –, de e kifejezés nem látszik többé megfelelni a közönség ízlésének; aztán a nép fogalma körül is tisztábbak s méltányosabbak nézeteink, mint a pór vagy paraszt szavak értelme. [...] Hogy nevezték azelőtt a népdalt, megmondani nem lehet; mert az *ének* szó teljesen vallási értelmű, a dal szó pedig nem használtatik magában, noha a belőle származó ige, *dalol* vagy *danol*, minden időben divatosnak látszik a nép között, és éppen csak világi értelemben vétetik.⁶ Kétségen kívül, ha volt szó e fogalomra, az nem lehetett más, mint a *dalol* vagy *danol* ige gyökere; s ezek közül inkább a *dán* vagy a *dana*, mint a *dal*, mert a nép ma is inkább szeret *danolni*, mint *dalolni*. Tehát *dán* vagy *dana* volna igazi egyszerű szavunk a népdalok kifejezésére, azonban a szónak nincs ilyen értelmű élete.”⁷

A népdal lényegét illetően okkal és joggal utal arra 1843-ban Erdélyi János, hogy az „életben dal és nóta ugyanegy értelműek, mert népdal nincs nóta nélkül, ők együtt születnek, mint szárnyával a pillangó”.⁸

Másutt meg ezt írta: „Tehát költemény és zene, bizonyos belső törvényekre, matematikai szigor kívánalmaira s egységre vitetnek vissza, mely által kimutattatik miképpen dal és vers a magyar testvér magzatai.”⁹

Ugyanez tőle, másként megfogalmazva: „Most jön a forma. Itt esik jól kimondanom, hogy a népköltészetnek egyik jellemvonása, minél fogva az éneket vele kell gondolni.”

Fontos megemlíteni, mert ma ez veszni látszik, amit Erdélyi János a népdalok közösségi jellegéről ír: „A nép nem individuum – írja 1840 táján –, s a következőleg dalai nem az egyéniség, hanem a tömeg lelkével szólaljanak meg. Ezt tanúsítja egy körülmény, miszerint az irtott, isten tudja hol és kitől eredt népdal

5 Szilágyi Márton: A „pórdal” státusza a Nemzeti hagyományokban. In Főríz Gergely (szerk.): *Szívből jövő emlékezet*. Tanulmányok Kölcsey Ferenc Nemzeti hagyományok című írásáról. Bp., 2012, Reciti Kiadó, 95–113.

6 Czuczor-Fogarasi: *A magyar nyelv szótára*. A dal inkább világi s egyszerűbb érzelmek tolmácsa; az egyházi tárgy, vagy mély érzelmű, fenséges lantos versezeteket pedig, ha szinte éneklésre szánvák, *énekek*-nek hívják.

7 Czuczor-Fogarasi: *A magyar nyelv szótára*: NÉPDAL (nép-dal) ösz. fn. 1) Oly dal vagyis költemény, mely tárgya és egyszerű kifejezései által a nép minden osztályai előtt értelmes és érdekes, mely a szívnek legbelsőbb rejtekéből ered, egyszerűen, mint a természet, szívhez szól, s jellemvonásai által a nép sajátosságait, szokásait, vágyait, felfogási módját hozza emlékezetbe.

8 T. Erdélyi Ilona: Erdélyi János és Bartók-, Kodály-koncepció. In *Irodalomtörténet*, 1974, 509.

9 Erdélyi János: *Népdalok és mondák*, II. Pest, 1846–48, 470.

annyi változáson vagy többen megy keresztül, mint a cukor, míg Indiából Kamcsatkába ér, hogy édes, édelhető legyen mindenkinek.

A helyszerű otthoniaság, mint más helynek idegen elem, róla lesimmíttatik, s ez így megy, mígnem végre teljesen megtisztulnak.”¹⁰ „Az igazi népi dalokban mindig tökéletes stílus tisztaságot találunk” – írja Bartók *A magyar népzene*-ben.¹¹

A népdal közösségi jellegét emeli ki Vargyas Lajos is: „Mit jelent a népdal a közösségnek: az emberiségnek, a nemzetnek? Azt az egyetlen művészetet, amelyet az emberek sokasága közösen teremtett meg: tehát a közösségi művészetet. Teljesen közömbös ebből a szempontból, hogy ez a közösség általában a parasztság (legalábbis az újabb kori Európában, primitív társadalmakban az egész közösség). Az a lényeg benne, hogy sok ember együttes alkotása, nem egy magányosé, mindenkié, nem egyé.”¹²

„A tenger soha ki nem fogy felhőiből”

A tanulmányíró, akadémikus Erdélyi János költő is volt. Hasonló költő stílusban írt és fogalmazott, mint a két évszázaddal későbbi költőtársa, a népdal védelmére kelt Csoóri Sándor a már idézett írásban:

„A tenger soha ki nem fogy felhőiből, bármennyi eső esik; ilyen tenger a nép, az élet. Ha belőle merít a költő, lesz, aki őt hallgassa, seregestől találand megnyílt szívekre mindenkor, ha csak vesztét nem érzi a nemzet. Tehát tanulni a népet, az életet, beállni e tengerbe, mint Jézus, midőn a lélek kegyelmét venné, a Jordánba, ez a mai költő hivatása, nemes kötelessége.” Az Akadémia Társaság tagjai, az ország szellemi vezetői előtt hangzottak el ezek a nagy feltűnést keltő mondatok, amelyek igazságot szolgáltatnak a népköltészetnek, folytatva és kiteljesítve azt a gondolatot, amit addig a leghatásosabban Kölcsey Ferenc fogalmazott meg 1826-os *Nemzeti hagyományok* című tanulmányában.

De fontosnak tartotta megemlíteni – és ma is fontos erről szólni –, hogy a népi és a nemzeti, a népköltészet és a nemzeti két különböző dolog!

„Legkönnyebben össze lehet tévesztetni a népköltészetet a nemzetivel. Itt azon alapvonások teszik a különbséget, melyeket akkor vesz föl a népjellem, mikor nemzet lesz a népből. Bárminő szerződés, alkotmány és uralkodási forma íratnak is a nemzet oklevelébe, mindez a nép szellemén nem változtat, hanem csak új vonásokat tesz ahhoz. Így vesz föl némely sajátságot a nemzet külső jelekben is, minő a zászló, címer, színek, öltözet, viselet: de ezek is tagadhatlanul oly formát és jellemet fognak ölteni, melynek első eszméje a néptömeg kedélyéletében gyökerezik.”¹³

10 T. Erdélyi Ilona: i. m. 510.

11 Bartók Béla: *A magyar népdal*. In *Bartók Béla összegyűjtött írásai*. Bp., 1966, Zeneműkiadó, 580.

12 Vargyas Lajos: *A magyarság népzeneje*. Bp., 1981, Zeneműkiadó, 382.

13 Erdélyi János: *Népköltészetéről*. In Erdélyi János: i. m.

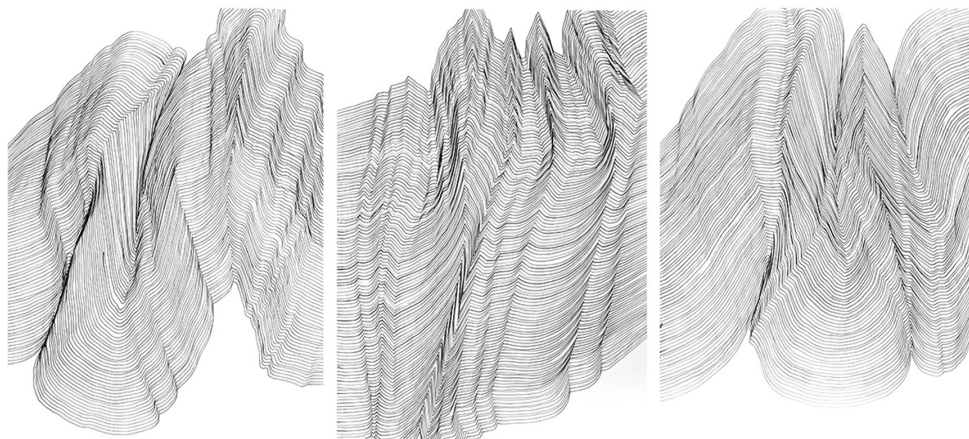
Miben áll hát a népköltészet ereje?

Elsőként Erdélyi a nyelvet hangsúlyozza, de ezután rögtön az átlátszó, tiszta, nemes előadást említi, és ezek ismeretét és átvételét tanácsolja is a költőknek: „Tehát vegye föl a művelt költészet a népnek tisztaságát, minden törvénytől független merész szóköteseit, szólásmódjait, életvonásait, melyeket szintaxis, grammatika soha nem igazol, lefordítani pedig szorul szóra fonákság, másként lehetetlen.”

Majd így folytatja és fejezi be gondolatát: „a nyelv örök tanulmánya volt minden nagy költőnek; [...] Költőnek az a nyelv, mi Prometheusnak az agyag, hogy embert teremtsen az isteni szikrának befogadására.”

*

Erdélyi János a népköltészet gazdag példatárával nem nyersanyagot és nem „költészeti mintát” kínál. Olyan irodalmi légkör kialakításán munkálkodott, amelyben irodalmunk elnyeri egyéni, hazai arculatát. Barátjának kérdésére, hogy mi volt a célja a népdalok gyűjtésével, kiadásával, így válaszolt: „az, hogy írjatok a magatok közönségének úgy, mint a népdal van írva a magáénak. E magyarázat akkor még bizonyosan érthetetlen volt. Ma nem az többé.” Ezt Erdélyi 1855-ben írta.¹⁴

14 In T. Erdélyi Ilona: *Erdélyi János*. Bp., 1981, Akadémiai Kiadó. A múlt magyar tudósai sorozat.